

A középiskolások Dél-Dunántúlról alkotott kognitív térképeinek turisztikai elemei

Gál Veronika¹

1. Bevezető

Egy adott területen a turizmus szempontjából két dolog mindenképp fontos: az egyik, hogy legyen valamilyen desztináció, melyet érdemes felkeresni; a másik – mely nélkül a látogatók nagyobb számú megjelenése elképzelhetetlen –, hogy erről az emberek tudjanak is. Éppen ezért nem mindegy, hogy egy helyről milyen ismeretek, kép, vélemény él a tudatunkban. Mindez befolyásolhatja utazási döntéseinket (negatív vagy pozitív irányba egyaránt), egy adott ország, vidék vagy település felkeresését, illetve elkerülését vonhatja magával. Célul elsőként a középiskolások ilyen irányú ismereteinek „feltérképezését” tűztem ki, melyet kérdőíves módszerrel valósítottam meg. Jelen tanulmányban ennek a felmérésnek egy részét, a diákok által a két asszociációs feladatra adott válaszokat mutatom be.

2. A mentális térképek készítéséről általában

A társadalomföldrajz egy új irányzata, a behaviorista geográfia irányította a figyelmet a szubjektív térérzékelésre. Követői abból indulnak ki, hogy nem a tér objektív szerkezete határozza meg az emberek viselkedését, környezetükkel kapcsolatos véleményét, cselekedeteit, hanem az, amilyennek azt saját maguk látják. (KISS–BAJMÓCY 1996)

A külvilágnak a tapasztalatok alapján történő leképezését az irodalom „*kognitív térképezésnek*” hívja (CSÉFALVAY 1990). A környezetpszichológusok már régóta vizsgálják az emberek városi környezetről kialakított „térképét”, mely jellegéből adódóan nem pontos mása a környezetnek, hanem személyenként eltérő, egyedi (HOLAHAN 1998). A kognitív reprezentációk nem konkrét térképként, hanem a területekről alkotott képek, adatok, információk, előítéletek, vélemények alakjában élnek az emberek tudatában. A folyamat nevének mintájára ezt a „fejünkben élő” tudati tartalmat „*kognitív térképnek*” hívjuk (CSÉFALVAY 1990). Jellemző, hogy kartográfiai elemekre épül – helyek, irányok, távolságok, koordináták –, de ezekhez az egyéni tartalmak kapcsolódnak („jó” helyek, kellemes élmények vagy éppenséggel negatív vélemények).

Az információkból – azok felszínre hozása után – valódi térképeket készíthetünk, melyeket a szakirodalom *mentális térképek* („mental map”) nevez. Ezek tükrözik a vizsgált személy(ek) látásmódját, véleményét, illetve egy társadalmi csoportnak a környezetéről alkotott tudati képét.

3. Mentális térképek a turizmus kutatásában

A mental map módszer a hagyományosnak tekinthető alkalmazási területei mellett (attitűdök vizsgálata, szegregáció, szuburbanizáció, marketing stb.) a turizmus kutatásában is új lehetőségeket kínál. Mivel a látogatók egy adott területen általában rövidebb ideig tartózkodnak, a szubjektív tényezők még erősebben jelennek meg kognitív térképeiken. A pozitív és negatív hatások, benyomások meghatározóak a későbbi utazási döntések során is. Az egyéni tapasztalatok, az ismerősök élménybeszámolói, valamint a média tudatformáló hatása egyaránt érvényesül egy városról, területről vagy országról kialakított képénél, sztereotípiáknál. E tudati tartalmak, vélemények meghatározhatják egy adott desztináció kiválasztását vagy éppen elkerülését.

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola galvera@gamma.ttk.pte.hu

A térfelfogás alakításában meghatározó szerep jut az iskolának is. Tanulmányaink során (különösen a történelem és földrajzórák alatt) számos információt szerzünk a minket körülvevő világról, kontinensekről, országokról. Az utazások során szerzett személyes tapasztalatok tovább finomítják a tudatunkban élő képet, mégis sok esetben döntünk közvetett információk alapján. Az iskolások által fejből rajzolt Európa is bizonyítja, hogy ismereteink között sok a nem számszerű adatokból, hanem sztereotípiákból levont következtetés, jelentős a média és a személyes tapasztalatok hatása (FARSANG–JÓRI 1999). Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a turizmus szempontjából mindenképp szükséges az emberek tudatában élő, az adott területre vonatkozó kognitív térkép megismerése, hiszen így céltudatosan a sztereotípiák eloszlatására, a „pozitív ismeretek” erősítésére koncentrálhatunk.

A mentális térképek turisztikai célú kutatásokban való alkalmazására példa Michalkó Gábor középiskolások körében végzett felmérése, mely segítségével a magyar középiskolások Olaszország képét vizsgálta (MICHALKÓ 1998).

A diákok hazánk szomszédairól alkotott képét elemzi Lakotár Katalin, mely szintén hasznos adalékokkal szolgálhat a turizmuskutatás számára is (LAKOTÁR 2004, 2005).

A „diákok szemével” nézett Európa pozitív és negatív térségeinek feltérképezése (BAJMÓCY–CSÍKOS 1997) is hasznos lehet az utazási döntések vizsgálatakor, bár nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a mentális térképek csak kiegészítő adatokat jelenthetnek.

4. A Dél-Dunántúl középiskolás szemmel – a kutatás módszertana, várt eredmények

A három dél-dunántúli megyeszékhelyen összesen 7 osztály (9-11. évfolyam) 173 diákja vett részt a felmérésben, melyet 2006. április 25. és május 12. között végeztem. Az iskolák közül szakközépiskolák és gimnáziumok is szerepeltek, de arányuk a három városban nem megegyező. A vizsgálat kutatásom első fázisát tükrözi, a kérdőív felépítése, az iskolatípusok és a korosztály kiválasztása még finomításra szorul, de bizonyos következtetések a tanulók véleményéről, ismereteiről már így is levonhatók.

A kérdéssort két részből alakítottam ki: a tényleges térkép és a kiegészítő kérdőív. A vaktérkép esetében – a régió tudati leképeződésének vizsgálata miatt – nem konkrét Dél-Dunántúl kontúrral dolgoztam, hanem az egész Dunántúl körvonalával. A térképen adott idő (5 perc) alatt kellett a diákoknak a lehető legtöbb ismert földrajzi nevet, turisztikai célpontot bejelölni.

A felmérés kérdőíves részénél személyes adatokat, utazási szokásokkal kapcsolatos információkat, a Dél-Dunántúlról alkotott véleményt igyekeztem megtudni. Ennek fontos részét képezi az asszociációs feladat, mely során a diákok a régió neve hallatán eszükbe jutó neveket, fogalmakat írják le.

Jelen tanulmány a Dél-Dunántúl megyeszékhelyein tanuló diákok által a két asszociációs feladatra adott válaszokat mutatja be. Az adott társadalmi csoport vélekedése fontos a turizmus szempontjából, hiszen már sok esetben önállóan, szülői felügyelet nélkül utaznak, illetve a közös nyaralás megtervezésekor is megkérdezhetik őket. Véleményük néhány év múlva – fizetőképes keresletként – a turizmus piacán realizálódik, így döntéseikben meghatározó lehet egy-egy területről alkotott mentális (tér)képük.

Várt eredmények az első kérdés esetében (Mi jut eszedbe a Dél-Dunántúlról?):

- A válaszokban gyakrabban adják vissza szűkebb lakóhelyük nevezetességeit
- Mindhárom megyében gyakori lesz az idegenforgalmi szempontból jelentős települések említése
- Megjelenik az aktuális események, a média hatása is
- A régió határainak eltérő értelmezése ki fog tűnni

Várt eredmények a második kérdés esetében (Melyik idegenforgalmi látnivalók, nevezetességek, a turizmus szempontjából fontos területek jutnak eszedbe a Dél-Dunántúlon?):

- Hasonló válaszok születnek a különböző helyen tanuló diákoknál
- A helyi nevezetességek kevésbé kerülnek előkelő helyre
- A régió fogalom eltérő értelmezése ebben az esetben is megjelenik
- Nagy szerepe van a személyes ismeretnek (pl.: osztálykirándulások)

5. Eredmények

5. 1. „Mi jut eszedbe a Dél-Dunántúlról?”

A diákok erre a kérdésre szabadon válaszolhattak, hangsúlyoztam, hogy nem szükséges földrajzi neveket írniuk, nem az a feladat, hogy tökéletesen visszaadják a földrajzórán tanultakat. Arra kértem őket, hogy nevezék meg az első öt dolgot, ami eszükbe jut, legyen az akár fogalom, hely, esemény, név stb.

A feladat jellegéből adódóan rendkívül sokféle válasz született, így az értékelés folyamán mindenképp szükséges volt ezeket kategorizálni, csoportokra osztani. Az eredményeket az 1-3. táblázat mutatja be, megyeszékhelyenkénti bontásban. Azok a megnevezett fogalmak, helyek, nevek szerepelnek, melyek elérték a 10%-os említést.

Feltűnő, hogy a **pécsi** válaszok között nem találunk egyetlen Baranyán kívüli területet sem, melyet a diákok legalább 10%-a megnevezett volna. Pécs és a Mecsek viszont gyakran említett név, mindhárom megyeszékhely diákjai igen előkelő helyre „juttatták”. Jól látszik az is, hogy a baranyai diákság tudatában Pécs már valamennyire összefonódott a „mediterrán hangulattal” és a „kulturális főváros” címmel (1. táblázat), ugyanakkor a szekszárdi és a kaposvári válaszadók ezt még nem adják vissza.

1. táblázat Mi jut eszedbe a Dél-Dunántúlról? - a pécsi tanulók válaszai

EMLÍTETT TERÜLET, FOGALOM	EMLÍTÉSEK (%)
Pécs	71
Mecsek	50
Villányi Borvidék	24
Harkány	22
szőlő, bor	21
napfény, mediterrán klíma	21
Orfű	21
Baranya megye	14
kulturális főváros	14
Otthon, lakóhely	14
Komló	14
Szórakozás	10

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

A **kaposvári** diákság számára a Balaton egyértelműen a Dél-Dunántúlhoz köthető – melyet a mentális térképek is megerősítenek –, ehhez képest a pécsi és a szekszárdi válaszok közt alig néhányszor szerepelt (4 illetve 2 említés), ők általában már nem sorolták ehhez a területhez. A Mecsek és Pécs után természetesen Kaposvár neve is megjelenik, de jócskán lemaradva, csak a negyedik helyen szerepel (2. táblázat). Feltűnő, hogy jóval több gyógy- és termálfürdőt ismernek, melyről egy későbbi kérdésre adott válaszok is tanúskodnak. Mind a „gyógy- és termásvíz”, mind „Igal” bekerült a 10% feletti említések közé. Szintén érdekes, hogy csak a kaposvári válaszok között jelenik meg ilyen nagy számban negatív jelző („elmaradottság, szegénység”).

2. táblázat Mi jut eszedbe a Dél-Dunántúlról?
- a **kaposvári tanulók** válaszai

EMLÍTETT TERÜLET, FOGALOM	EMLÍTÉSEK (%)
Balaton	66
Mecsek	36
Pécs	32
Kaposvár	21
Dombvidék	20
gyógy- és termásvizek	20
otthon, lakóhely	14
Borvidék	13
tájképi szépség	11
Igal	11
Elmaradottság, szegénység	11

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

3. táblázat Mi jut eszedbe a Dél-Dunántúlról?
- a **szekszárdi tanulók** válaszai

EMLÍTETT TERÜLET, FOGALOM	EMLÍTÉSEK (%)
Pécs	41
bor, borvidék	41
Mecsek	32
Gemenc	25
Szekszárd	22
Szőlő	15
Dombvidék	15
Sötétvölgy	10
tájképi szépség	10
Kirándulások	10
barátok, rokonok	10
foci, focicsapatok	10

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

A **szekszárdi** válaszadók jóval többféle területet, nevet említettek, így kevés olyan van, mely nagy százalékuknál megjelenik (3. táblázat). Az előzőekhez hasonlóan előkelő helyen szerepel Pécs és a Mecsek, valamint szűkebb lakóhelyük nevezetességei (Gemenc, Szekszárd, bor, borvidék, szőlő, Sötétvölgy). A borvidékhez, borturizmushoz köthető nevek, fogalmak élnek a területről leginkább a tudatukban, általában külön említik a „szőlőt” és a „borvidéket” is. A kérdés során a tolnai diákok vonatkoztattak el leginkább a földrajzi nevektől, náluk jelennek meg leginkább saját érzések, vélemények (barátok, kirándulás, foci, svábok, zene-tánc).

A diákok válaszainak **összegzése:**

- Várakozásomnak megfelelően gyakrabban említették szűkebb lakóhelyük nevezetességeit, de ez a pécsi eredménynél a legszembetűnőbb. A másik két település esetében bár megjelennek az adott megye látnivalói, a Mecsek és Pécs előfordulása a válaszokban így is domináns.
- Az idegenforgalmi szempontból jelentős települések, fogalmak említésének gyakorisága megfelel a várt eredménynek, viszont eltérő terméktípusokat tartanak fontosnak. Így míg Pécs esetében gyakran szerepelnek a „kultúra”, „kulturális főváros”, „szórakozás”, „mediterrán hangulat” kifejezések, addig a Kaposváron tanulók leginkább a termál- és gyógyturizmust emelték ki, Szekszárdon pedig a „bor, borvidék, szőlő” szavak fordulnak elő gyakran.
- Az aktuális események bár megjelennek a válaszokban, de általában nem érik el a 10%-ot (Európa Kulturális Fővárosa, Somogyért Egyesület stb.).
- A régió határainak eltérő értelmezése a válaszokban tetten érhető. A legjobb példa erre a Balaton említése, illetve annak hiánya (Kaposváron 66%, Pécs és Szekszárd esetében 10% alatt!).

5. 2. „Mely idegenforgalmi látnivalók, nevezetességek, a turizmus szempontjából fontos területek jutnak eszedbe a Dél-Dunántúlon”

A második „asszociációs” jellegű feladatban konkrét turisztikai célpontok megnevezését kértem. Lehetőség szerint öt olyan nevezetességet, látnivalót, eseményt kellett a diákoknak írni, amit egy olyan ismerősüknek, aki még soha nem járt a Dél-Dunántúlon, mindenképpen megmutatnának.

Bár a kérdésre sokkal konkrétabb válaszokat írtak, mint az előző feladat esetében, mégis szükség volt a feldolgozás során ezek kategorizálására. Ebben az esetben is városenként foglaltam táblázatba a 10% feletti eredményeket (4-6. táblázat).

A válaszok a **pécsi** iskolákban tanuló diákok esetében jóval homogénebbek, van néhány látnivaló, melyet a nagy százalékuk fontosnak tart és megemlíti (4. táblázat). Természetesen sokkal nagyobb körökben a pécsi nevezetességek ismertsége is (Székesegyház, Ókeresztény sírkamrák, Dzsámi, Zsolnay). A látnivalók megnevezésénél elég kis körből, jellemzően szinte csak Baranyából „merítenek”, az egyetlen kivétel a Balaton, mely ennél a feladatnál is éppen csak eléri a 10%-ot.

A **kaposvári** diákok számára a Balaton és környéke még egyértelműen a Dél-Dunántúl része, bizonyítja Badacsony gyakori említése is (5. táblázat). Érdekes viszont, hogy míg a Dél-Dunántúlról legtöbbször (66%) a tó neve jutott eszükbe (lásd az előző kérdésnél), idegenforgalmi szempontból már nem tartják annyira fontosnak (52%). Pécsset sem nevezték meg kiugróan sokszor, látnivalói közül az állatkert szerepelt a leggyakrabban. A „termál- és gyógyfürdőket” sokan kiemelték, de név szerint csupán Harkány szerepelt 10%-nál többször. Tolna megyéről kevés információval rendelkeznek, ami a közlekedési kapcsolatoknak is „köszönhető”.

4. **táblázat** Látnivalók a Dél-Dunántúlon
- a pécsi tanulók válaszai alapján

EMLÍTETT LÁTNIVALÓK, NEVEZETESSÉGEK	EMLÍTÉSEK (%)
Harkány	53
Pécs	40
Villányi és a Villányi Borvidék	36
Pécs – Székesegyház	36
Pécs - Ókeresztény sírkamrák	28
Mecsek	28
Siklós és a siklói vár	24
Pécs – Dzsámi	24
Abaliget	21
Mohács és a Busójárás	17
Orfű	14
Zsolnay	14
Duna-Dráva Nemzeti Park	10
Balaton	10

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

5. **táblázat** Látnivalók a Dél-Dunántúlon
- a kaposvári tanulók válaszai alapján

EMLÍTETT LÁTNIVALÓK, NEVEZETESSÉGEK	EMLÍTÉSEK (%)
Balaton	52
Mecsek	23
Duna-Dráva Nemzeti Park	23
Pécs	20
Kaposvár	18
Szigetvár	16
Badacsony	14
Somogyvár	13
termál- és gyógyfürdők	13
Pécs – állatkert	13
Szena	11
Harkány	11

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

A **szekszárdi** tanulók az előző kérdéshez hasonlóan főként saját környezetük nevezetességeit említették, ugyanakkor Pécsét és más baranyai területet is sokan neveztek meg (6. táblázat). Ez is bizonyíthatja a meglévő kapcsolatokat, hiszen valószínűleg gyakran utaznak a szomszéd megyébe. Somogyról hasonlóan kevés információval rendelkezhetnek, mint a kaposvári diákok Tolnárról. Jól mutatja a válaszok alakulása a kirándulások, személyes tapasztalatok hatását a kognitív térképre, feltűnnek ugyanis olyan turisztikai célpontok, melyeket valószínűleg ezeknek az

ismereteknek köszönhetőek (Sötétvölgy, Paksi Atomerőmű). Többen gondolják úgy, hogy az atomerőmű látogatóközpontja idegenforgalmi szempontból fontos.

6. táblázat Látnivalók a Dél-Dunántúlon
- a **szekszárdi tanulók** válaszai alapján

EMLÍTETT LÁTNIVALÓK, NEVEZETESSÉGEK	EMLÍTÉSEK (%)
Pécs	46
Gemenc	39
Mecsek	36
Szekszárdi Borvidék	29
Sötétvölgy	23
Szekszárd	17
Harkány	17
Villány	10
Duna és Duna holtág	10
Paksi Atomerőmű	10

Forrás: a kérdőívek alapján saját szerkesztés

A diákok válaszainak **összegzése:**

- Bár vannak „állandó” válaszok (Pécs, Mecsek, Harkány), melyek hasonlóak a három megyeszékhely diákjainál, mégis a vártnál jobban kötődnek a lakóhelyhez, oktatási intézmény helyéhez, a vártál gyakran említik a szűkebb környezet nevezetességeit.
- A régió eltérő lehatárolása a várakozásnak megfelelően megjelenik, a már említett Balaton ennél a kérdésnél is bizonyítja.
- A személyes tapasztalatok hatását a kognitív térképek tartalmi elemeire több nevezetesség említése is mutatja. Ilyen például a tolnai megyeszékhely diákjainál a „Sötétvölgy” és a „Gemenc”, ahol több alkalommal voltak, illetve a Paksi Atomerőmű, melynek említése csak náluk fordul elő idegenforgalmi célpontként. Az egyik kaposvári osztályban pedig a pécsi állatkert szerepelt feltűnően gyakran a válaszok között, mely szintén egy osztálykirándulás eredménye lehet.

6. Összegzés

A kérdőíves felmérés során a diákok által adott válaszokból kiderül, hogy a Dél-Dunántúl nem egy régió képében él a „diákok fejében”, hanem megyék és mikrotérségek mozaikjaként. Ezt bizonyítják a vaktérképekből készített mentális térképek és a jelen tanulmányban bemutatott asszociációs feladatok is. A turizmus szempontjából mindez azért lényeges, mivel a régió pozíciójának erősítéséhez hangsúlyozni kellene a fő nevezetességeket, legfontosabb terméktípusokat. Ki kellene alakítani a terület egységes arculatát, azonban egyelőre – szakma erőfeszítései ellenére – a Dél-Dunántúl mint komplex egész desztináció csak a prospektusok lapjain él. A sok, de főként pontszerű nevezetesség miatt diákok (és valószínűleg a turisták nagy részének) tudatában ez még nem alakult ki.

Felhasznált irodalmak

- 1) BAJMÓCY P. – CSÍKOS Cs. 1997: Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében. Iskolakultúra, 7. évf. 6-7. sz., pp. 71-77.
- 2) CSÉFALVAY Z. 1990: Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 156 p.
- 3) FARSANG A. – JÓRI J. 1999: Adatok a 13-16 éves diákok mentális Európa-képéhez. A földrajz tanítása: módszertani folyóirat, 7. évf. 4. sz., pp. 10-18.
- 4) HOLAHAN, C. J. 1998: A környezet megismerése. In: Dúll A. – Kovács Z. (szerk.): Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 47-79.
- 5) KISS J. – BAJMÓCY P. 1996: Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. Tér és Társadalom, 10. évf. 2-3. sz., pp. 55-68.
- 6) LAKOTÁR K. 2004: Bennünk "élő" szomszédaink. Iskolakultúra, 14. évf. 11. sz., pp. 109-116.
- 7) LAKOTÁR K. 2005: "Bennünk élő" szomszédainkról – ismét. Iskolakultúra, 15. évf. 12. sz., pp. 48-54.
- 8) MICHALKÓ G. 1998: Mentális térképek a turizmus kutatásában. A magyar középiskolások Olaszország képe. Tér és Társadalom, 12. évf. 1-2. sz., pp. 111-125.